

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Sarkamo, Ville

Title: Taistelu ja karoliinien soturikunnia

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Sarkamo, V. (2015). Taistelu ja karoliinien soturikunnia. In M. Anaja (Ed.), Vala ja velvoite : Näkökulmia sotilasperinteeseen III (pp. 46-69). Sotilasperinteen Seura. Sotilasperinteen Seuran julkaisusarja, 15.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

(DRAFT -Versio)

Ville Sarkamo

TAISTELU JA KAROLIINIEN SOTURIKULTTUURI¹

Johdanto

Ruotsin suurvaltakausi on jäänyt historiaan alituisten sotien aikakautena. Sodat leimasivat myös aikalaisten elämää. Ruotsalais-suomalainen yhteiskunta oli 1600–1700-luvuilla militääriivaltio jonka resurssit oli valjastettu sodankäynnin tarpeisiin. Sodat leimasivat elinkeinoelämää, ulkopoliittikkaa, väestökehitystä, asutusta, kuten myös arkkitehtuuria, musiikkia ja kuvataidetta. Hallitsijat olivat soturikuninkaita tai ainakin pyrkivät esittämään itsensä sellaisina. Sotilaiden osuus vallankäyttäjistä oli suuri ja ylhäisaateli kuvasi itsensä militääristen symbolien ympäröimänä. 1600-luvulla käytiin ekspansiivisen suurvaltopoliittikan seurauksena valloitusotia. Suuren Pohjan sodan jälkeisellä 1700-luvulla yhteiskunta säilyi edelleen militääriinä. Revanssisotia käytiin ja aatelin maailmankuvassa sotaisuus ja upseerikoulutus nähtiin edelleen tärkeänä. Kuninkaat halusivat kuvata itsensä Kaarle XII:n veroisina sotapäälliköinä.²

Historiantutkimuksessa aikakauden sotaisuus on laajalti huomioitu. Karoliinisen ajan tutkimus on seurallut historiatiiteen muuttuvia virtauksia ja muuttunut tapahtumahistorian ja kuninkaiden sotapolitiittikan kuvauksesta ensin valtakunnan taloudellisten resurssien tutkimukseen. Esimerkiksi sotataloutta on tutkittu niin valtakunnallisella tasolla kuin aina yksittäisten rykmenttien huoltokysymyksinä.³

Sen sijaan sotimisen vaikutuksen henkistä puolta, mentaalaisia ja maailmankuvallisia vaikutuksia on alettu tutkimaan enenevissä määrin vasta viime vuosina. Sotiminen ja taistelemine näyttäytyivät keskeisesti sotilaiden elämässä ja arjessa. Valtakunta oli arvoiltaan paitsi talonpoikainen, niin myös militääriinen. Näiden vaikutus ilmeni myös laajemmin, koko

¹ Artikkelii perustuu soveltuvien osia käyttäen väitöskirjaani Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva 1700-luvun alun Ruotsin valtakunnassa.

² Tuoreimpia yleisesityksiä Suuresta Pohjan sodasta ja karoliineista: Kujala 2001; Ullgren 2008; Larsson 2009. Keskeisistä taisteluista ja sotaretkistä Suuren Pohjan sodan ajalta: Hannula 1929; Hornborg 1955; Englund 1988; Takamaa 1989; Laidre 1996; Hansson 2003; Sjöström 2008; Laajemmissa esityksissä: Artéus 1982; Nilsson 1990; Villstrand 2005; Lappalainen 2001, 171–208; Vilkuina 2005; Tandelfelt 2007; Karonen 2008, 307–326; Kuvaja 2008, 130–241.

³ Esimerkiksi Korkiakangas 1974; Jääskeläinen 2011; Katso myös Sarkamo 2011, 15–24.

valtakunnan ja sen asukkaiden ajattelu- ja katsontakannoissa. Soturiarvot vallitsivat ja hallitsivat Kaarle XII:n valtakunnassa.⁴ Karoliinien soturikulttuuri rakentui taisteluiden ympärille. Kun karoliiniupseeri ajoi asiaansa, esitti hän itsensä soturina (ruots. *krigare*).

Tutkimuskysymyksenäni on mikä taistelujen rooli oli karoliinien soturikulttuurissa ja maailmankuvassa. Miksi taistelut ja millainen taistelemine oli tärkeää? Olemassa oleva lähdeaineisto rajoittaa kuitenkin kuvausta etupäässä upseeristoon, sillä rivimiesten ajatusmaailmasta ei ole juurikaan jäänteitä. Käytän tekstissä esimerkkeinä vuoden 1714 Isonkyrön taistelua sekä yleisemmin Suuren Pohjan sotaan viittaavia aineistoja.

Laajempaa ihmisten ajattelumaailmaa koskevaa aineistoa löytyy upseeristosta jo jonkin verran. Ruotsin valtionarkistossa säilytettävät vuoden 1723 valtiopäiväasiakirjat sisältävät erityisesti karoliiniupseereiden valituksen tai muistutuksen luonteisia kirjoituksia, niin sanottuja memoriaaleja (*memorial*).⁵ Memoriaalikirjelmällä upseeri puolusti menetettyä tai uhattua virkaansa ansioihinsa viitaten, joista taisteluansiot olivat keskeisimpiä. Vaikka kaikkia upseerien kuvailemia taisteluansioita ei välttämättä hyväksiluettu upseerien virkojen täytössä, viranhakijat silti vetosivat niihin. Tämä ”puhunnan” tulkitseminen avaa paitsi upseereiden, niin myös koko aikakauden ajattelu- ja arvomaailmaa. Memoriaalien liitteenä oli usein upseerin itsensä laatima ansioluettelo (*meritförteckning*) virkaurastaan sekä esimiesten kirjoittamia mainetodistuksen luontoisia puoltolauseita.⁶

Toisena karoliiniupseereiden itsensä tuottamana aineistona olen käyttänyt journaaleja, päiväkirjoja ja taistelukertomuksia. Ne kirjoitettiin pääasiassa jälkikäteen tapahtuma-aikoina tehtyjen suppeampien merkintöjen pohjalta. Karoliinisotureiden päiväkirjat ja kertomukset ovat tyyliltään lakonisia kertoen lähinnä kenttäarmeijoiden arjesta pysähdellen välillä kuvaamaan arkirutiinista poikkeavia tapauksia. Kunniakäsityksistä voidaan kuitenkin saada selkoa kirjoituksissa käytettyjen ilmausten sekä toimintakuvauksien kautta.⁷

Normatiivinen aineisto muodostuu Kaarle XI:n vuoden 1683 sota-artikloista eli sotaväessä Suuren Pohjan sodan aikana vallinneesta lainsäädännöstä. Lisäksi on käytetty Julius Richard

⁴ Erityisesti Sarkamo 2010 ja 2011.

⁵ Memoriaaliaineistoihin viitattaessa R-kirjaimella viitataan Ruotsin valtionarkiston aineistoihin (esimerkiksi R2444).

⁶ Vertaa mainetodistusten käytössä rikosoikeudessa esimerkiksi Mäntylä 1969.

⁷ Roos' Relation; Colling-le-Clairin kertomus; Katso päiväkirjojen ja joulmaalien sisällöstä ja käytöstä lähteinä johdannot Karolinska krigares dagböcker -sarjasta; Myös Villius 1951, Westin 1953, 7–133.

de la Chapellen kirjoittamaa ”rykmentinpeiliä”. Muita lähteitä ovat lähinnä sotapropagandaksi tulkittavat aineistot, kuten esimerkiksi ruumissaarnat, taisteluvuorot ja painetut taistelukertomukset. Nämä ovat erittäin idealistisia ja yleensä muiden kuin sotilaiden itsensä kirjoittamia.

Kaikista näistä aineistoista löytyy sirpaleisesti viittauksia kunniaan. Tutkijan onkin kerättävä laajasti ja monipuolisesti tätä sirpaleista aineistoa jotta aikakauden ajattelumaailmaan vaikuttaneet soturiarvot voidaan hahmottaa yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Karoliinisotureiden, esivallan ja usein pappien kirjoittamissa aineistoissa kuvataan omin painotuksin soturi-ihanteita, ja tekstit heijastavatkin aikakauden militääristen arvojen monimuotoisuutta idealistisesta glorifioinnista sotakenttien veriseen todellisuuteen.

Soturiarvojen ja kunniamailman keskiössä eläneitä karoliiniupseereita, joiksi tässä mielletään myös sotilasuralle lähteneet vapaaehtoiset tarjokkaat eli niin sanotut *volonteerit*, (*volonteur*), sekä aliupseerit, olivat ne noin 5 000 Suuren Pohjan sodan (1700–1721) lopussa hengissä ollutta ja 15 000 sodassa henkensä menettänyttä upseeria ja aliupseeria, jotka kokivat tuon sodan. Pitkä sota ja suuret tappiot uudistivat upseerikunnan kauttaaltaan, sillä vuonna 1719 oli vuoden 1699 upseerikunnasta hävinnyt peräti 98 prosenttia ja pelkästään vuoden 1708 upseereista 94 prosenttia joko kaatuneena, muuten kuolleena, vammautuneena tai sotavankina.⁸

Kunnian kentät

Lukuisissa tutkimuksissa on todettu soturi-ihanteiden ja miehuullisuuden välinen selkeä yhteys paitsi esimodernilla, myös modernin historian ajalla. Erityisen vahvasti soturi oli kunnia-kulttuurin hallitsemana esimodernilla ajalla todellisen miehisyyden mittapuuna. Toimimalla soturi-ihanteiden mukaisesti mies sai osakseen arvonantoa paitsi sotilailta niin myös siviileiltä.⁹ Yleensä kunnia jaetaan tutkimuksessa yhtäältä kunniaan ryhmän ja yksilön käyttäytymistä ohjaavana oikeutena ja toisaalta kunniaan tavoitteena, jota voidaan kutsua myös maineeksi tai glooriaksi. Tätä kunnian jakoa on voitu nimittää myös jaoksi vertikaaliseen ja horisontaaliseen kunniaan tai vastaavasti positiiviseen ja negatiiviseen kunniaan.¹⁰ Kunnian analysoinnissa on erityisesti

⁸ Wirilander 1950, 145, 194. Lindegren 1992, 181; Ericsson 2002, 27–28; Vertaa Carlsson 1962, 33; sekä Lewenhaupt 1921, III–IV.

⁹ Katso esimerkiksi Perlestam 2004, 61.

¹⁰ Delblanc 1965, 9–14; Pitt-Rivers 1966, 21–22; McCarthy 1994, 106; Henderson 1994; Frevert 1995;

huomioitava sen yhteisölähtöisyys, kunnia on aina yksilöä rajoittavaa ja puolestaan yhteisöä hyödyntävää. Siten kunnia tulee ymmärtää ennen kaikkea rakenteeksi joka normittaa yksilöiden elämää kirjoittamattomana säännöstönä.¹¹

Kunniaan liittyi läheisesti myös hyveellisyyden (*dygd*) ja miehisyyden (*manlighet*) käsitteet.¹² Kunniaan, miehisyyteen ja hyveellisyyteen liittyvissä asioissa kunnian erityisyys tuli esiin loukkausten yhteydessä koska loukkauksien ymmärrettiin kohdistuvan juuri kunniaan. Karoliinisella ajalla *heder*-termin lisäksi erityisesti sotureista ja aatelisista käytettiin myös *ära*-termiä sekä ranskankielistä *honneur*-termiä. Käytännössä näitä kaikkia termejä käytettiin vaihtelevasti samantyyppisten asioiden kuvaamiseen, eikä niiden käytön välille voida vetää selvää rajaa.

Viime vuosikymmeninä kunniaa on käsitelty ihmisryhmille yleisempänä ja osin yhteisenäkin ”hyveenä”, joka on esillä arkisessa kanssakäymisessä eikä vain kunniaa selkeästi rikottaessa. Pieter Spierenburg ja Jonas Liliequist korostavat kunnian, ruumiillisuuden ja sukupuolen yhteen nivoutunutta luonnetta. Kunnian, miehuullisuuden ja ruumiillisuuden huomioiminen on erityisen tärkeää sotilaskulttuurin kannalta, sillä sotilaiden elämässä ruumiilliset teot, kyvyt ja voimat olivat erityisessä asemassa.¹³ Erityisesti aatelisia ja sotilaita puhuteltiin kunnian säädyksi (*ärans stånd*) joten kunnialla oli erityisen suuri merkitys soturisäätyläistön piirissä.¹⁴

Sotahistorioitsija Michael Moyer on esittänyt sotahistorialliselle tutkimukselle vaatimuksen, että sen on ymmärrettävä sotajoukkojen ensisijaisena toiminnan tarkoituksena olevan taistelemisen. Taistelukentän kuvaamisessa onkin Edward A. Shilsin ja Morris Janowitzin *Cohesion and disintegration in the Wehrmacht in World War II* -teosta vuodelta 1948, sekä John Keeganin *The Face of Battle* -teosta vuodelta 1976, pidetty taistelukentän kuvaamiseen keskittyvän tutkimussuuntauksen klassikkoina. Sodan kulttuurihistorian tutkija Joanna Bourke puolestaan korostaa tappamisen keskeisyyttä sodankäynnin toiminnan motiivien ymmärtämisessä. Sotilas pyrkii tappamaan, ei kuolemaan. Tutkimus monesti näkee sotilaat sodan uhreina, ei itse aktiivisina toimijoina. Ymmärrettävästi esimerkiksi soturiarvoja korostavien sota-artikkelien

Spierenburg 1998, 4–7; Matikainen 2002, 95–99; Eilola 2003, 259–270; Peltonen 2003, 35–44; Collstedt 2007, 76–83; Sarkamo 2011, 24–31.

¹¹ Sarkamo 2011, 28.

¹² Liliequist 2009, 125; Hallenberg 2013, 132–149.

¹³ Spierenburg 1998, 4–7; Liliequist 2009 Ruumiillisuudesta erityisesti Mauss 1973, 70–88; Porter 1992, 206–232 ja 2001, 233–260; Eilola 2009, 7–71 ja passim.

¹⁴ Wirilander 1974, 66–67.

perimmäinen tarkoitus oli turvata sotajoukon taistelukelpoisuus.¹⁵ Sotaan liittyvien teemojen tutkimuksessa onkin ymmärrettävä sotilaallisen kunniavaateen merkitys ja taisteluiden keskeisyys sotureiden kunniakoodistossa. Karoliinien kunnia sitoutui voimakkaasti taistelemiseen ja taistelukenttiin.

Suuren Pohjan sodan aikana käytiin etenkin sen ensimmäisellä vuosikymmenellä lukuisia kenttätaisteluita. Kenttätaisteleminen perustui keskieurooppalaisiin olosuhteisiin pohjautuvaan taktiseen ajatteluun, jonka mukaan sotilaat oli harjoitettu ja upseerit koulutettu. Siksi myös pohjoisen metsissä taistelut pyrittiin käymään kentillä. Yleensä kentän valitsi jompikumpi osapuoli, joka asettui paikalle valmistautumaan taisteluun. Kenttätaisteluiden käymistä varten oli oltava itse kenttä jotta joukot pysyivät koossa ja esimiestensä hallittavissa. Yleensä kentän valitsi jompikumpi osapuoli, joka asettui paikalle valmistautumaan taisteluun. Kentän tarkoitus oli olla mahdollisimman otollinen sinne asettuneelle, joka monesti aloitti taisteluvalmistelut rakentamalla varustuksia. Varustelujen ja valmistelujen jälkeen jäätiin odottamaan tarttuisiko vihollinen syöttiin. Komentajien tarkoituksena oli tietysti pyrkiä houkuttelemaan vihollinen taisteluun itselle mahdollisimman hyvissä olosuhteissa. Etulyöntiaseman saavuttamiseksi oli tärkeää hahmottaa, miten vihollinen tulisi asettumaan taistelukentälle.¹⁶

Sotataidon kehitys oli johtanut tiiviisiin muodostelmiin koottaviin joukkoihin erityisesti ratsuväen iskuvoiman ja nopeuden takia. Vaikka ratsuväki ei enää kolmikymmenvuotisen sodan (1618–1648) ajan tapaan ollut ensisijainen hyökkäävä aselaji, oli sillä edelleen keskeinen rooli kenttätaisteluissa. Väljä osasto olisi ratsattu kumoon ja lyöty hajalle. Siksi taistelut käytiin pääsääntöisesti joukkojen laajan ryhmittämisen ja liikuttamisen mahdollistavilla tilavilla aukeilla kentillä, joita saatettiin joutua maasto-olosuhteiden vaatiessa etsimään laajoilta alueilta. Vasta kun ratsuväen merkitys oli kokonaan hävinnyt, voitiin joukkojen käytössä hyödyntää maastoa tehokkaammin. Sotataito oli sidottu taistelukenttiin, tai vielä oikeammin ratkaisevien yhteenottojen välttelyyn, ellei varmuutta etulyöntiasemasta ollut tai oli ajaututtu tilanteeseen, jossa ei enää voitu perääntyä.

Aikakauden sotataidossa strategia ja taktiikka korostivat välttelevyyttä. Taisteluun käytiin vasta kun olosuhteet nähtiin suotuisina tai vetäytyminen ei enää onnistunut. Huolto pelasi merkittävä

¹⁵ Shils–Janowitz 1948, 280–315; Keegan 1976; Bourke 1999, xiii–xx; Moyar 2007, 226; Katso myös Sarkamo 2014.

¹⁶ Hannula 1929; Hornborg 1955; Sarkamo 2011.

osaa. Silti kenttätaisteluihin päädyttiin tietyissä olosuhteissa. Riskit olivat olemassa mutta esimerkiksi tietyissä olosuhteissa komentajat itse asiassa voittivat, oli taistelu lopulta tappiollinen tai ei. Tämän saneli uhrautumiseen velvoittava soturikunnia tai vielä suuremmin sota-oikeus jonka eteen voitiin päätyä pelkuruudesta syytettynä, kuten esimerkiksi Suomessa olleita joukkoja vuoteen 1713 asti komentaneelle Georg Lybeckerille tapahtui.¹⁷

Kenttätaistelut (*bataille*) käytiinkin usein piirrettyjen kaupunkien läheisyydessä ja piiritysten seurauksena. Kenttätaistelun syntyyn tarvittiin lukuisa määrä molempien osapuolien toimenpiteitä, joko tahallisia tai tahattomia. Kun armeijoiden väliset partiointikohtaamiset ja kahakat alkoivat lisääntyä, ilmapiiri alkoi tiivistyä yhteenoton odottamiseen. Vielä tällöin saattoi jompikumpi osapuoli vetäytyä viime hetkellä, mikäli katsoi tilanteen ja asemansa epäedulliseksi. Taisteluun ryhdyttiin, kun molemmat osapuolet arvioivat sen itselleen edulliseksi tai altavastaajana oleva osapuoli ei pystynyt enää perääntymään. Toiminnassa oli kyse psykologisesta hermopelistä. Yleinen jännittyneisyys levisi kenttäarmeijassa ja komentajien kokema paine kasvoi. Osapuolten komentajilla oli keskeinen rooli taistelupäätöksissä ja heidän motiivinsa käydä taisteluun ratkaisivat tuhansien sotilaiden kohtalon.

Esimerkiksi vuonna 1714 helmikuussa Ruotsin ja Venäjän armeijoiden välillä Isossakyrössä käydylle Napuen kenttätaistelulle oli ollut vaikea valita suotuisa ympäristö. Taistelukentän tuli lähtökohtaisesti täyttää kaksi keskeistä seikkaa. Sen tuli toisaalta mahdollistaa omien joukkojen liikuttelu taistelemisen kannalta suotuisalla tavalla. Toisaalta kentän tuli olla sellainen jolla vihollinen antautuisi taisteluun, mutta joka silti rajoittaisi heidän toimintamahdollisuuksiaan.

Armfeltin valitsema kenttä oli lopulta metsän ympäröimä peltoaukea, jonka keskeltä kulki jäätynyt Kyrönjoki. Joen viertä kulki lisäksi molemmin puolin tie. Oli siis jouduttu turvautumaan joen varteen, jotta tilaa saatiin kaikille rykmenteille. Lisäksi joukkoja komentanut Armfelt arvioi venäläisten päävoiman pystyvän saapuvan ainoastaan joen jäätä pitkin etelästä päin. Keskellä kenttää oli Napuen pieni kylä ja muutamia muita taloja. Peltoaukealta oli lumi pääosin sulanut, mikä mahdollisti joukkojen liikuttelun. Ympäröivissä metsissä lunta oli puolestaan vielä syvästi, minkä oletettiin estävän vihollista. Kenraalimajuri Armfelt ajoi tämän kannan Isonkyrön taistelua edeltävässä sotaneuvottelussa läpi. Ja sen takia Armfeltin komentaman Suomen armeija

¹⁷ Aikakauden sotataidosta esimerkiksi, Generalstaben 1918–1919; Hannula 1929; Hornborg 1955; Artéus 1970, 1972; Marjomaa 2000; Malkki 2008 et al; Lybeckerin tuomiosat erityisesti *Domen över Georg Lybeckers befälsföring: Karolinska förbundets årsbok 1934*, 180–231.

(*armén i Finland*) suomalaisista rykmenteistä ryhmittyi kentälle.¹⁸

Valmistautuminen taisteluun oli alkanut heti sotaneuvottelun jälkeen. Napuen kylän taloista rakennettiin rintavarustus, jonne asetettiin everstiluutnantti Tauben johtama 200 sotilaan ja 100 nostomiehen osasto. Pultavan taistelussa venäläiset varustivat linnoiteketjulla oletetun ruotsalaisten hyökkäysreitit, mikä osoittautui ratkaisevaksi venäläisten voiton kannalta. Komentajien suunnittelema taistelujärjestys oli keskeinen toimi ennen taistelua. Ennen taisteluryhmyykseen siirtymistä oli komentajan jaettava määrätty järjestys rykmenttien ja pataljoonien komentajille. Kenttätaistelun odottelu oli komentajalle hermoja raastavaa puuhaa, sillä vihollista saatettiin joutua odottamaan vuorokausia.¹⁹

Taisteluansiot

Tarkasteltaessa karoliiniupseereiden kirjoittamia memoriaaleja laajemmin näkyy selkeästi taisteluiden merkitystä korostava ajattelumalli. Mitä useammissa taisteluissa mies oli ollut, sitä miehekkäämpi, kunniallisempi ja kovempi hän oli. Myös esimerkiksi myöhemmin 1700-luvulla upseerikoulutukseen valinnoissa perusteluna käytettiin hakijan isän ansioita. Ensisijalla olivat nuoret joiden isä oli kaatunut taistelussa kuninkaan ja valtakunnan puolesta. Toiselle sijalle arvostettiin nuoret joiden isät olivat muulla tavoin kuolleet sodassa upseereina. Heidä seurasi taistelussa haavoittuneiden upseereiden pojat. Taistelussa kaatuminen nähtiin siis suuremmaksi ansioksi kuin vaikka sairauten kuoleminen. Merkillepantavaa on, että upseerikoulutukseen pääsyn taustalla olivat nimenomaisesti koulutukseen valittavan isän ansiot, eivät itse tulokkaan. Upseereita palkittiin siis tarjoamalla heidän pojilleen mahdollisuus koulutukseen.²⁰

Sotilaista kertovat lähdeaineistot korostivat muutenkin aina omasta näkökulmastaan taisteluiden keskeisyyttä. Tarkasteltaessa Kaarle XI:n sota-artikloja nähdään että sota-artikloiden ensisijaisena tarkoituksena oli joukon kenttätaistelukyvyyn turvaaminen.²¹ Sotapropagandaa kirjoitettiin etupäässä ylistämällä voitettuja kenttätaisteluita. Tai joskus pienempiäkin kahakoita jos niissä oli osoitettu jotain poikkeuksellista urhoollisuutta tai oveluutta.²² Upseereiden

¹⁸ Armfeltin taistelukertomus.

¹⁹ Armfeltin taistelukertomus; Napuen taistelusta tarkemmin katso Hannula 1929; Homborg 1955; Sarkamo 2006 ja 2011.

²⁰ Kadettien sisäänottoperusteista Larsson 2005, 146–149; Katso myös Marklund 2006.

²¹ Krigz-Articlar af Carl den XI förnyade och stadgade den 2 Martii 1683 [1789].

²² Sotapropagandasta esimerkiksi *Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703; Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710.*

sotaretkien raskailla poluilla kirjoittamissa journaaleissa ja päiväkirjoissa kenttätaistelut kuvattiin kaikkein tarkimmin. Muuten esimerkiksi vänrikiksi kohonneen Robert Petrén, Luutnantti Joachim Lythin ja Possen kertomukset olivat monesti tyyliltään hyvin lakonisia arkisten marssimatkojen kuvauksia.²³ Karoliinien päiväkirjat kertovat sotavuosien ja sotavankeuden ajasta. Kirjoittavat olivat kirjureita, aliupseereja tai kapteenia alemmaa komppaniaupseeristoa, jotka tunsivat ja kokivat sotaväen karun arjen.

Kenttätaistelut olivat dramaattisia ja niiden kokeminen olikin aina ansio. Taisteluita käytiin kuitenkin suhteellisen harvoin, joten äkkiseltään niiden keskeisyys tuntuu yllättävältä. Vuoteen 1709 mennessä pääarmeija tai muut armeijat kävivät yhden tai kaksi taistelua per sotavuosi, mutta Pultavan jälkeen tuskin sitäkään. Moni Pultavan jälkeen palvelukseen astunut karoliiniupseeri koki ainoastaan Helsingborgin kenttätaistelun 1710, jotkut eivät ainoatakaan.²⁴ Upseerien memoriaalien perusteella yksittäinen upseeri osallistui vain muutamaiin kenttätaisteluihin tai piirityksiin. Kokeneimmat olivat mukana yli kymmenessä taistelussa.²⁵

Adolph Herman Wrangel kirjoitti memoriaalissaan suurimmasta ansiostaan. Urheuden näyttämönä oli toiminut Holowczynin verinen taistelu vuonna 1708, jossa Kaarle XII:n komentama kenttäarmeija saavutti yhden viimeisimmistä voitoistaan siinä Pultavaa edeltäneestä katkeamattomien voittojen sarjassa, joka oli alkanut vuonna 1700 Själlannin maihinnoususta ja Narvan taistelusta. Wrangel esitti memoriaalinsa yllä mainitussa kohdassa kolme seikkaa, jotka olivat ikaikaisen soturikunnian mukaisia. Ensinnäkin itse ”tuiman ja verisen taistelun”, jonka verisyyden hän jakoi haavoittumisellaan. Juuri verisyys ja taistelun kovuus teki siitä kunniakkaan. Toiseksi hän oli sairaudestaan huolimatta, heikkovoimaisena, osallistunut taisteluun. Tällä Wrangel toi esiin, ettei hän ollut täysissä voimissaan, mutta soturin velvollisuudesta, uskollisuudesta ja uhrivalmiudesta kuningastaan, isänmaataan ja miehiään kohtaan oli osallistunut siihen.

Kolmanneksi hän kertoi yksittäisestä uroteostaan, siitä kuinka hän oli kohonnut tiukoissa oloissa oman tehtävänsä yläpuolelle johtamaan koko komppaniaa ylempien upseerien vaikean haavoittumisen jälkeen. Myös tällä Wrangel korosti taistelun ankaruutta.²⁶ Tästä kertoo, kuinka upseerit ymmärsivät ansioluettelonsa ennen kaikkea paitsi ylennysten, niin koettujen

²³ Petrén dagbok; Lyths dagbok; Posses dagbok.

²⁴ Upseereiden memoriaalit.

²⁵ Upseereiden memoriaalit.

²⁶ Memorial Wrangel, R 2445, 258.

kenttätaisteluiden ja haavoittumisten luetteloimiseksi. Esimerkiksi Friederich Sture korosti, kuinka hänellä oli ollut onni olla mukana monissa tunnetuissa ja urheissa taisteluissa, piirityksissä sekä rynnäköissä. Lisäksi hän oli ollut mukana vaikealla Venäjän sotaretkellä ja epäonnisisessa Pultavan taistelussa.²⁷

Upseereiden suorittamia urotekoja mainittiin myös heidän aateloitikirjeissä. Säätöyn kohottamisen yhteydessä tuli tietysti korostaa henkilön ansioituneisuutta ja kunniallisuutta. Myös Carl Gustav Armfeltin vapaaherraksi kohottaneessa aateloitikirjeessä käytiin hänen ansioitaan läpi. Ulkomaanpalveluksessa hän ”kantoi aluksi muskettia”, eli aloitti rivimiehen asemasta, ja eteni vähitellen arvoasteelta toiselle 12 vuoden aikana kapteeniksi. Vapaaherrakirjeessä luetellaan kaikki suuret taistelut, joihin hän näiden vuosien aikana osallistui. Suuren Pohjan sodan sytyttyä Armfelt palasi Ruotsiin ja kotimaakunnassaan Inkerinmaalla toimiviin kenraali Cronhiortin joukkoihin vuonna 1701. Tästä eteenpäin hän koki koko sodan alusta loppuun.²⁸

Kenraali Armfeltille oli käynyt niin otollisesti että hänen kuvaamansa kertomus Isonkyrön taistelusta siirtyi lähes sellaisenaan ensin kuninkaallisen neuvoston taistelun jälkeen Kaarle XII:lle lähetettyyn kertomukseen Isonkyrön taistelusta (itse kertomuksessa puhutaan Vaasan taistelusta). Tästä eteenpäin tieto vihollisen ylivoimaisuudesta siirtyi edelleen kasvaneena hänen urotekojaan luettelemaan vapaaherrakirjeeseen. Vaikka taistelu oli tappiollinen oli se käyty ylivoimaista vihollista vastaan. Noin 10 000 miehen vahvuiseksi arvioitu venäläinen armeija kasvoi Armfeltin omissa ja Kaarle XII:lle välitetyissä arvioissa 16 000 mieheen. Vihollisen lukumääräinen ylivoima kasvoi Armfeltin vapaaherrakirjeessä edelleen 1730-luvulle tultaessa aina 18 000 mieheen.²⁹ Armfeltin maine sotasankarina rakentui paljolti hänen taistelunsa epätoivoisuudelle ylivoimaista vihollista ja olosuhteita vastaan. Tämä maine jäi elämään ja sitä rakennettiin paljon jälkikäteisarvioinneissa.

Taistelukuvauksia korostettiin myös aikakauden sotapropagandassa. Suuren Pohjan sodan lukuisista kenttätaisteluista kirjoitettiin taistelukertomuksia, joita painatettiin ja levitettiin ympäri valtakuntaa. Kuvauksissa käytiin taistelutapahtumien yksityiskohtia läpi usein toistuvalla kaavalla. Voitto vihollisesta oli saavutettu Jumalan avulla ja Häntä oli aseiden voitokkuudesta kiittäminen. Omien joukkojen urhoollisuutta ylistettiin korostamalla miesten kuntoisuutta. Suurin

²⁷ Memorial Sture, R 2450, 15v–16.

²⁸ Friherrediplom för C. G. Armfelt, 2–3.

²⁹ Armfeltin taistelukertomus; Rådet till Konungen, med berättelse om slaget vid Storkyro; Friherrediplom för C. G. Armfelt.

kunnia satoi tietysti urheiden upseereiden ja erityisesti taisteluita komentaneiden korkeampien sotapäälliköiden kontolle; henkilöityihän osasto aina komentajansa tai päällikköönä.³⁰

Esimerkiksi Kaarle XII:n entisen hovipapin Jöran Nordnergin kirjoittaman sotamarsalkka Rehnskiöldin ruumissaarnan elämäkerrallisessa osuudessa hänen ansioinaan esitettiin skanssin valtaus, jonka hän suoritti nuoruudessaan Skoonen sodassa 1676 olleessaan kaartinluutnantti. Tämä urotekonsa Rehnskiöld suoritti ”sellaisella urheudella että vihollisen oli suurin tappioon paettava”. Tässä yhteydessä Rehnskiöldin toiminta kuvataan henkilökohtaiseksi suoritukseksi vaikkakin on ilmiselvää, ettei hän suorittanut skanssin valtausta yksin, vaan komentamiensa alaistensa kanssa.³¹

Taistelukentän tiedustelulla pyrittiin saamaan ymmärrys vihollisen toimista, jotta voitaisiin ennakoida sen tulevia liikkeitä. Isossakyrössä hyökkäävät venäläiset olivat tässä suhteessa paljon aktiivisempia kuin suomalaiset. Aktiivisen tiedustelun ansiosta venäläiset olivat perillä suomalaisten aikeista, jolloin heidän pääjoukkonsa pystyivät lepäämään Ilmajoella raskaan Pohjanmaalle tulomarssin jälkeen. Suomalaiset sen sijaan päätyivät odottamaan kolme vuorokautta taivasalla.³²

Taistelujen jälkeen taistelukentän hallussapidolla oli suuri symbolinen merkitys, sillä taistelun lopputulos ei aina ollut selvä. Ratkaisemattomassa taistelussa voittajana saattoi esiintyä osapuoli, joka oli jäänyt viimeisenä seisomaan kentälle. Taistelukentän hallussapidon tärkeyden korostaminen johti helposti vihollisen takaa-ajon laiminlyömiseen. Lisäksi ryöstely ja kuluneet joukot selittävät, miksi vihollista ei yritetty ajaa takaa ja tuhota. Pääasiallinen syy oli tietysti se, että taistelun jälkeen oltiin yksinkertaisesti uupuneita: rivit olivat sekaisin, haavoittuneet vaativat hoitoa ja vangitut viholliset huomiota. Verilölyn jälkeen ei ollut mahdollista kovin helposti lähteä takaa-ajoon ja pyrkiä vihollisen täydelliseen tuhoamiseen. Tappamisen psykologiset rajat saattoivat tällöin tulla myös vastaan. Linjataktiikan mukaisesti taisteleva, lähitaistelun pelon kanssa kamppailevan joukon taistelustressi oli niin voimakas, ettei joukko ollut psykologisesti valmis taistelun jatkamiseen intensiivistä kenttätaistelua pidemmälle.

Kenttätaisteluiden harvinaisuus saattoi kenttäelämää viettäneessä armeijassa tuntua

³⁰ Erityisesti Sarkamo 2005.

³¹ Rehnskiöldin likpredikan, 45.

³² Hannula 1929; Hornborg 1952, Sarkamo 2005 ja 2011.

toissijaiselta kaiken arkirutiinin keskellä, sillä sotilaiden elämä täyttyi arkisista askareista ja kovasta fyysisestä rasituksesta, joka pahimmillaan muodostui kärsimykseksi ja puutteeksi. Aamuvaihain noustiin ylös, pidettiin aamuhartaus, minkä jälkeen laitettiin kolonna liikkeelle. Marssilepo vietettiin muutaman päivän välein. Karoliinisotilaan arki oli päivämarsseja vuodesta toiseen. Poikkeuksia rutiiniin toivat erilaiset komennusretket ja partioinnit (*commenderingar*, *partier*). Karoliiniupseerit kirjoittivat partiointiretkistään (*partier*) usein omissa ansiokuvauksissaan.³³ Myös esimerkiksi aateloitikirjeissä (*adelsbrev*) listattiin upseereiden taisteluansioissa näiden kunnostautumista kahakoissa.³⁴ Niiden merkitys sotajoukoissa korostui kuitenkin siinä että kahakat olivat yleisempiä ja tarjosivat kunnostautumisen mahdollisuuden. Erityisesti upseereille nämä olivat tärkeitä mutta myös rivimiehet pysyivät hankkimaan arvostusta tovereiltaan.

Antautumisrituaalit ja taisteluansioden symbolit

Näyttävänä speaktaakkeleina toteutetut linnakkeiden antautumisrituaalit mainittiin myös monesti yksityiskohtaisemmin karoliinisotureiden kirjoittamissa kertomuksissa. Luutnantti Herman Hasveer kuvasikin memoriaalissaan erään linnakkeen antautumista. Vuonna 1716 eversti Falckenbergin komentama pataljoona, jossa Hasveer palveli, sai kuninkaalta käskyn tanskalaisten skanssin valtaamiseen, jossa onnistuttiin ilman miehistötappioita. Pataljoona joutui myöhemmin Tanskan armeijan vastahyökkäyksen kohteeksi. Hasveer korosti, että muutaman tunnin kestäneen, kohtalaisen tuiman taistelun jälkeen oli hänen ja joukon viimeisten elossa olevien antauduttava. Siinä vaiheessa kaikki voimat ja ammuksukset olivat tulleet käytetyiksi ja joukkoa johtanut eversti Falckenberg oli haavoittunut kuolettavasti. Silloin joukko oli joutunut antautumaan ilman ehtoja (*på nåd och onåd*) sotavankeuteen. Hasveerin oli tässä kertomuksessa tehtävä selväksi, että taistelevat ruotsalaisjoukot olivat antautuneet vasta, kun heidän komentajansa oli kuolemassa ja pääosa joukoista kaatunut. Keskeistä oli osoittaa, että oli tehty kaikki voitava ja antautuminen oli tapahtunut vasta suuressa inhimillisessä hädässä.³⁵

Toiseksi hyväksi esimerkiksi antautumistapauksesta käy kenraalimajuri Carl Roosin osaston toiminta Pultavan taistelussa vuonna 1709. Roosin osasto oli joutunut erilleen muusta Ruotsin armeijasta, ja se oli kärsinyt raskaita tappioita. Paetessaan ylivoimaisia venäläisiä Roos

³³ Upseereiden memoriaalit.

³⁴ Esimerkiksi Friherrediplom för C. G. Armfelt.

³⁵ Memorial Hasveer, R 2444, 265.

joukkojensa rippeineen miehitti erään taistelukentällä sijainneen skanssin. Pian ruotsalaisia lähestyi venäläisten sanansaattaja ja rummunlyöjä, joka pyysi päästä linnaketta komentavan upseerin puheille. Sanansaattaja esitti Roosille hänen tsaarillisen majesteettinsa tervehdyksen ja armon tarjouksen luvaten myös, että jos ruotsalaiset antautuisivat, he saisivat pitää kaiken omaisuutensa ja heitä kohdeltaisiin hyvin. Kaikkien kannattaessa antautumisehtojen hyväksymistä Roos taipui antautumisen kannalle.³⁶

Periaatteessa antautumiset tapahtuivat yllä mainitulla tavalla, mutta sotilaiden kunniavaatimus teki näistä toimenpiteistä paljon mutkikkaampia. Kenraalimajuri Roos ja Herman Hasveer olivat joukkoineen joutuneet raskaita tappioita koettuaan soturikunnian kannalta häpeällisen tilanteen eteen. Koska antautuminen voitiin jälkikäteen nähdä pelkuruutena, toimittiin tavalla, joka tekisi mahdollisimman vahvan vaikutelman, että oli tehty kaikki mahdollinen sota-artikloiden edellyttämällä tavalla ja antautumiseen taivuttu vasta äärimmäisessä hädässä. Tämän lisäksi näistä tapahtumista kirjoitettiin selonteot myöhemmin, joissa toiminnan kunniallisuutta todisteltiin kaikin keinoin.

Alempi upseeri määritti suhteensa ylempään kunniallisesti. Niinpä esimerkiksi Friederich Sture kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hänellä oli ollut kunnia palvella useissa eri yhteyksissä kenraali Hornin ja useiden muiden kenraaleiden alaisuudessa. Upseeri saattoi siis vedota esimiestensä nimeen esittämällä näiden palveluksessa olemisen itselleen kunniakkaaksi samalla tavalla, kuin itse kuningas Kaarle XII:n nimeen oli vedottu. Henning Rudolf Horn oli vanha, vuodesta 1663 palvellut konkari, joka nousi sankariksi puolustettuaan Narvan linnoituksen komendanttina linnaketta venäläisiä vastaan sen ensimmäisessä piirityksessä 1700. Vuoden 1704 piirityksessä Horn kieltäytyi härkäpäisesti antautumisesta venäläisille, joiden oli lopulta valloitettava rynnäköllä pahoin kärsinyt Narva. Valtaus johti verilöylyyn, Hornin vangitsemiseen, mutta sankariksi kohoamiseen. Kun Horn oli kerran kohotettu sankariksi, oli toinenkin koetus vietävä veriseen loppuun saakka.³⁷ Upseereille olikin eduksi jos he pystyivät linkittämään itsensä toimintaan jonkun kuuluisan sotapäällikön alaisuudessa.

Taisteluansioiksi kelpasivat sekä arkisen materiaaliset saavutukset sekä yhtä lailla symboliset vahvat sotilaiden tunnusmerkit. Siten vihollisen sotalipuilla ja -viireillä (*fana, estandar*) oli suuri merkitys voittoisuuden tunnuksina, mutta myös vaikka partioretkellä kaapattu karja tai hevoset

³⁶ Roos' relation, 330–336.

³⁷ Memorial Sture, R 2450, 16; Grauers 1973, 405–410.

saatettiin lukea yhtä lailla ansioiksi. Ase oli yksittäisen sotilaan symboli, mutta sotajoukkoa symboloi sen lippu. Lipun kantaminen taistelussa oli kunniatehtävä, joka vaati erityistä rohkeutta, sillä lippua kannettaessa ei omaa asetta voinut käyttää. Tehtävää hoiti komppanian upseereista nuorin eli vänrikki, jolta oli lupa odottaa huimapäisyyttä.³⁸

Lippu on nähty myös kansakunnan itsepalvelon symbolina eli toteemina erityisesti nationalistisissa yhteisöissä. Toteemin käsite on liitetty lippuun, jota käytetään uhrivalmiuden symbolina. Lippu edustaa yhteisöä, joten sitä on kunnioitettava.³⁹ Karoliiniarmeijassa liput olivat keskeisessä roolissa symbolina ja siten ne esiintyivät rituaaleissa keskeisessä roolissa. Vala annettiin lipulle. Antautumiset suoritettiin "liehuvien lippujen alla", ja pakenemista osastosta taistelukentällä kutsuttiin kentältä pakenemiseksi (*fäldtflycht*) tai lippujen alta pakenemiseksi (*fanflykt*). Liput olivat keskeisiä voitonmerkkejä, joita voittaja esitteli. Voitettujen taisteluiden jälkeen kirjoitetuissa taistelukertomuksissa mainittiin käytännössä aina viholliselta riistetyt liput (*fana, estandar*). Liput katsottiin niin tärkeiksi, että sota-artikloissa määrättiin ne luovutettaviksi kuninkaalle tai kenttämarsalkalle vuorokauden sisällä niiden hankkimisesta.

Komppanian ja rykmentin sekä muiden osastojen lipuilla oli myös yksikön taistelukyvyn kannalta keskeinen rooli. Lippu oli selkein joukko-osaston visuaalinen signaali taistelukenttien ruudinsavussa ja sekamelskassa. Täten sillä oli tärkeä käytännön merkitys joukko-osaston koossapitäjänä ja lipun menettäminen häpäisi koko yksikön kunnian. Niinpä Julius Richard de la Chapellen kirjoittamassa "rykmentinpeilissä" vänrikin ohjeissa korostetaan, että hänen oli oltava taisteluissa urhea (*tapfer*) ja miehekäs (*manligh*) sekä todetaan aivan suoraan, että vänrikin oli ennemmin menetettävä henkensä kuin kantamansa lippunsa.⁴⁰ Vänrikin kohdalla tuotiin selkeästi esiin kunnian säilymisen merkitys henkeä tärkeämpänä.

Lipun ottaminen taistelun melskeessä kantaan oli yksittäinen uroteko, johon kannatti vedota ansioluettelossa. Vuonna 1710 Uplannin jalkaväkirykmentissä lippumiehenä (*förare*) palvellut Alex Bahrman mainitsi ansioluettelossaan, kuinka hän oli Helsingborgin taistelussa joutunut kantamaan yksikkönsä lippua komppaniansa vänrikin haavoituttua. Lippumiehen tehtävänä oli kantaa lippua marsseilla, joten oli luontevaa, että lipunkanto saattoi langeta hänelle kenttätaistelussa vänrikin kaatuessa tai haavoituessa. Lipun merkitys ilmeni myös sota-

³⁸ De la Chapelle 1669, 16–18; Katso myös Sarkamo 2011, 69–72.

³⁹ Tepora 2011.

⁴⁰ De la Chapelle 1669, 16–18.

artikloissa. Samoin sota-joukossa tapahtunut rikos, kuten miekan nostaminen esimiestä tai tovereita vastaan tai vaikkapa vartiointitehtävien laiminlyönti katsottiin ”lipun alla” tapahtuneeksi rikokseksi.

Myös viholliselta kaapatut aseet toimivat urhoollisuuden symboleina. Sotilaat keräsivät voitonmerkkejä kaatuneilta tai vangitsemitaan vihollisilta todisteiksi taistelussa kunnostautumisesta. Esimerkiksi Kaarle XII:n kansliasihteeri Josias Cederhielm, joka oli vanginnut Narvan taistelussa 1700 erään kenraalin, säilytti arvokkaan vankinsa aseita voitonmerkkeinä.⁴¹ Taistelukentän tulikaste teki hänestä soturin. Cederhielm kuvasi tuntojaan tulikasteestaan: ”sellaisissa tilanteissa sotilaalla ei ole muuta neuvoa kuin käydä päälle vain ja jättää kaikki onnensa varaan, sillä luoti osuu yhtä hyvin viimeiseen kuin ensimmäiseen mieheen”.⁴²

Taisteluiden merkitys näkyi myös pietistisen heräämisen kokeneiden karoliinisotureiden mielissä. Vaikka heidän maalliset taistelunsa olivat ohitse, säilyi pietisteillä taistelu oleellisena maailmankuvan osana. Kun aikaisemmin oli taisteltu maallisen kuninkaan ja valtakunnan puolesta, hengellisen herätyksen jälkeen pietistit taistelivat ”Jumalan kunniaksi Jeesuksen Kristuksen sotureina”.⁴³ Parannus ja elämän uudistuminen olivat pietismin keskeisimpiä termejä.⁴⁴

Päätäntö

Karoliinisoturi oli valmisteltu kasvatuksella ja koulutuksella taisteluihin, koska hänen elämäntilanteensa ratkaistiin taistelukentällä. Kenttätaistelussa osoitettu taistelukelpoisuus määritteli hänen upseerikunniansa, miehisyytensä ja asemansa yhteisössään. Taisteluissa oli kyse elämästä ja kuolemasta, minkä lisäksi henkensä pitäneiden asemaan vaikutti olennaisesti, miten he olivat koitoksestaan suoriutuneet.

Kenttätaisteluiden keskeisyys sotilaskulttuurissa selittyy paljolti niiden dramaattisuudella. Vuosia kerätty, huollettu, varustettu ja koulutettu armeija saatettiin menettää muutamassa tunnissa.

⁴¹ Kansanaho 1950, 71.

⁴² Juvelius 1931, 334. Katso myös Sarkamo 2014.

⁴³ Wreech, Curt Friedrich von, *Wahrhaffte und umständliche Historie Von denen Schwedischen Gefangenen in Rußland und Siberien* (Sorau 1728), 96; Katso myös Sarkamo 2014.

⁴⁴ Kansanaho 1950, 56.

Siksi oli selvää, että ratkaisevia yhteenottoja välteltiin. Tämä oli omiaan pidentämään sotia vuosikymmenien pituisiksi, jolloin armeijoiden huollon turvaaminen oli pääosassa sodankäynnissä. Kenttätaisteluiden korostaminen teki sodasta myös selitettävämpää ja ymmärrettävämpää sen kokeneille. Karoliiniupseerit jäsensivät menneisyyttään ja kokemiaan kärsimyksiä niiden avulla.

Kenttätaisteluiden korostuminen historiantutkimuksessa selittyy osin myös lähdemateriaalin niukkuudesta. Pienimmistä kahakoista ja partioretkistä ei kirjoitettu taistelukertomuksia kuin poikkeustapauksissa. Tutkimuksessa niitä ei ole katsottu merkittäviksi, koska niiden yhteyttä sotien lopputuloksiin tai muuten merkittäväksi katsottuihin asioihin ei ole voitu havaita. Silti sotureille itselleen myös partiokahakat olivat mitä totisinta ja merkittävintä sodankäyntiä. Ne tarjosivat yksittäisille upseereille mahdollisuuden osoittaa yksilöllistä urhoollisuutta ja kyvykkyyttään tavalla mikä ei tiiviisiin muotoihin kootuissa lineaaritaktiikkaan pohjautuvissa kenttätaisteluissa ollut samalla tavalla mahdollista.

Huollon takia yleensä hajallaan olevat joukot kokoontuivat vasta kun suurempi taistelu oli vääjäämättä edessä. Joukkojen hajallaan olo, tiedustelu, ryöstö ja partiointiretket selittävät myös miksi monilla paikkakunnilla elää perimätietoa vihollisarmeijoiden liikkeistä ja yhteenotoista vaikka lähdeaineistoista ei löydy vihollisen läsnäolotiedoille vastinetta. Siten perimätieto itse asiassa voi kertoa kenttäarmeijoiden arkitodellisuudesta paremmin kuin mitä pelkistä asiakirjalähteistä voi kiistatta päätellä.

Taisteluihin ja taistelukenttään liittyy myös kuoleman läheisyys ja sen odottelu. Itse kentän symbolisuus kuoleman näyttämönä oli läsnä vahvasti. Kuolema teki taistelukentästä, paradoksaalista kyllä, yhdenvertaisuuden näyttämön tällä säätytietoisuuden kukoistuskaudella. Kenttätaistelut muodostivat poikkeuksen tiukan hierarkkiseen sotilasyhteisöjen arkielämään. Kuoleman läheisyydessä kaikki sotilaat olivat yhdenvertaisia. Vihollistulen alla tykinkuula halkaisi yhtä lailla upseerin kuin rivimiehenkin. Kun taisteluissa upseeriston prosentuaaliset tappiot olivat rivimiehiä suuremmat, toimivat kenttätaistelut ja rynnäköit itse asiassa upseereiden, erityisesti aatelismiesten, etuoikeutetun yhteiskunnallisen aseman oikeuttajina. Siten aateluus velvoitti. Taisteluiden yhteisöllistä ja yhteiskunnallista roolia ei tule väheksyä, ja samalla niiden merkitys sotilaskulttuurissa sekä laajemmin tutkimusjakson yhteiskunnassa muuttuu ymmärrettävämmäksi. Kenttätaistelut legitimoivat vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä.

Suuri Pohjan sota merkitsi ensisijaisesti valtavaa räsitystä koko yhteiskunnalle. Siviiliväestölle sota oli täydellinen katastrofi jos sotajoukot pyyhkäisivät asuinalueen yli. Mikäli sota jäi etäisemmäksi, sotaisan 1600–1700-lukujen maailmassa sotilaiden maailma sekä taisteluiden ja taistelemisen vaikutus näkyi silti yhteiskunnassa monimuotoisesti. Käsitteet sodankäynnistä tyypistyivät tietysti sitä mukaa mitä kauempana verisestä todellisuudesta oltiin. Sotapropaganda kuvasi taisteluja leikintyyppiseksi. Kuninkaat ja ylhäisö Kaarle XII lukuun ottamatta esittivät itsensä antiikista periytyvien ihanteiden mukaisina haarniskoituina sotapäälliköinä. Upseerin oli esitettävä itsensä kunnian miehenä. Tässä roolissa urheus taistelukentillä oli keskeisimmässä roolissa. Rivimiehet taas saattoivat esitellä toisilleen ja siviileille taisteluissa hankittuja haavojaan, sillä ne herättivät kunnioitusta paitsi tovereiden, myös siviiliväestön keskuudessa.

Lähteet ja kirjallisuusluettelo

Alkuperäislähteet

Ruotsin Valtionarkisto (RA)

Frihetstidens utskottshandlingar 1719–1772

Riksdagshandlingar år 1723

X, Placeringsdeputationen, R 2444–2452. (Osa aineistosta löytyy myös Suomesta Suomen historian perustutkimustoimikunnan (SHPT) arkisto F1–415, Mikrofilmirullat SHPT 89–98)

Kansallisarkisto (KA)

Armfeltin arkisto

III 8 1–4, Friherrediplom för C.G. Armfelt

(Mikrokortti VAY 611)

Painetut lähteet

Armfeltin taistelukertomus. Teoksessa Hannula, J.O. 1929: *Napuen taistelu*, Liite I. Otava, Helsinki 1929 (Suomennos taistelukertomuksesta: *Ilkka* 5.7.1930).

Colling le Clairin kertomus. Teoksessa Koskinen, Yrjö 1865: *Lähteitä Ison Vihan historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

De la Chapelle, Julius Richard 1669: *Militarisk Exercitie Book eller Regementz spegel af et Infanteri*, Stockholm.

Domen över Georg Lybeckers befälsföring: *Karolinska förbundets årsbok 1934*. Utgiven av Herman Brulin, 180–231.

Krigz -Articlar [1683]: *Krigz-Articlar af Carl den XI förnyade och stadgade den 2 Martii 1683*, Åbo 1789.

Lyths Dagbok, Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. *J Lyths och L. Visocki-Hochmunths dagböcker*. Utg. af. A Quennerstedt. Vol 2, 1903, Gleerup, Lund.

Nordberg, Jöran 1723: [Rehnskiölds likpredikan]. *Hwad en christelig soldat är, när Gud honom utrustar, styrcker och hielper: i anledning af konung Davids ord psalm, 18, v. 33–36. föreståldt, närwarande hans kongl. Majestet vår allernådigste konung, och en öfrig hög. förnäm och anseenlig församling, uti S. Nicolai eller Stockholms stads stora kyrko, år 1722 den 15 martii, då hans hög-grefl. excell:ce kongl. maj:ts och Swerjes rikets högtbrtodde man, råd och fält marschalk ... nu i herranom salige Carl Gustaf Rehnschöld der sammanstädes begrofs/ af Jöran A. Nordberg*. Björkman, Stockholm.

Petrés dagbok, Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. *R. Petres och C. M. Posses dagböcker*. Utg. af. A Quennerstedt. Vol 1, 1901, Gleerup, Lund.

Posses dagbok: Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. *R. Petres och C. M. Posses dagböcker*. Utg. af. A Quennerstedt. Vol 1, 1901, Gleerup, Lund.

Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710: Relation om then härliga seger, hwarmed Gud then aldrahögste wälsignat hans kongl. may:tz af Sverige wapen, under generalens hög-wällborne grefwe Magnus Stenbocks anförande emoot den danske armeen wid Helsingborg den 28 febr. 1710. Lund (?).

Roos' relation: Gen. Major Roses relation. Sanfärdig relation. Om det som wid Fiendens Skantzar wid Pultava passerade d. 28 Junij 1709. *Adam Ludwig Lewenhaupts berättelse med bilagor*. Utgiven av Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Genom Samuel E. Bring. Historiska Handlingar 34:2, 1952. P.A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Rådet till Konungen, med berättelse om slaget vid Storkyro. *Historiska Handlingar 14*, 1892, Stockholm.

Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703: Utförlig berättelse, om den lyckelige action, som af öfwerstens och commendantens herr Carl Gustaf Skyttes detacherade partie under herr majoren Freudenfelts commando förelupen är emot ryszarne den 25 maji anno 1703. Stockholm, tryckt uti kongl. boktr. hos sal. Wankifs enckia. Stockholm, 1703.

Wreech, Curt Friedrich von, *Wahrhaffte und umständliche Historie Von denen Schwedischen Gefangenen in Rußland und Siberien* (Sorau 1728).

Tutkimuskirjallisuus

Artéus, Gunnar 1970. *Krigsteori och historisk förklaring I. Kring Karl XII:s ryska fälttåg*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg. Historiska institutionen i Göteborg, Göteborg.

Artéus, Gunnar 1972: *Krigsteori och historisk förklaring II. Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700-1712*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg nr. 5. Historiska institutionen i

Göteborg, Göteborg.

Artéus, Gunnar 1982. *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*. Militärhistoriska förlaget, Stockholm.

Bourke, Joanna 1999. *An Intimate History of Killing. Face-to-Face Killing in the Twentieth-Century Warfare*. Granta Books, London.

Carlsson, Sten 1962. *Bonde-präst-ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*. Prisma, Stockholm.

Collstedt Christopher 2007. *Duellanten och rättvisan. Duellbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede*. Sekel, Lund.

Delblanc, Sven 1965. *Ära och minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Bonnier, Stockholm.

Eilola, Jari 2003. *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Eilola, Jari 2009. "Johdanto". Teoksessa Jari Eilola (toim.) *Makaaberit ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–71.

Englund, Peter 1988. *Poltava, Berättelsen om en armés undergång*, Atlantis, Stockholm. Julkaistu 1989 suomeksi, *Pultava*. Suomentaja Seppo Hyrkäs. Helsinki: Art House, Helsinki.

Ericsson, Peter 2002. *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*. Uppsala universitet, Uppsala..

Frevert Ute 1995. *Men of Honour*. Polity Press, Cambridge.

Generalstaben 1918–1919. *Karl XII på slagfältet I-IV*. P. A. Norstedt & Söners, Stockholm.

Grauers, Sven 1973. "Horn, Henning Rudolf (1651–1730)". *Svenskt Biografiskt Lexikon* 19. Red. Erik Grill. Svenskt Biografiskt Lexikon, Stockholm.

Hallenberg, Mats 2013. "The Golden Age of the Aggressive Male? Violence, Masculinity and the State in Sixteenth-Century Sweden". *Gender and History* 25:1, 132–149.

Hannula, Joose, Olavi 1929. *Napuen taistelu*. Sotakorkeakoulun upseerikerhon julkaisuja 5. Otava, Helsinki.

Hansson, Anders 2003. *Armfeldts karoliner*. Prisma, Stockholm.

Henderson, Frank Stewart 1994. *Honor*. University of Chicago Press, Chicago.

Hornborg, Eirik 1955. *Karoliini Armfelt ja kamppailu Suomesta Isonvihan aikana*. Werner Söderström, Porvoo.

Juvelius, Einar 1931. *Suomen kansan aikakirjat V. Suomalaisen historiallisen kirjallisuuden ja*

Carl Grimbergin suurteoksen pohjalta esittänyt Einar W. Juvelius. Otava, Helsinki.

Jääskeläinen, Jussi 2011. *Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809*. Åbo Akademi, Åbo.

Kansanaho, Erkki 1950. *Heränneitä karoliineja. Pietismin soihdunkantajia Kaarle XII:n armeijassa*. Suomen Lähetysseura, Helsinki.

Karonen, Petri 2008. *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, 3. uudistettu painos. WSOY, Helsinki.

Keegan John 1976. *The Face of Battle*. Easton Press, Connecticut.

Korkiakangas, O, 1974. *Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä 1700–1701 manneurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta*. Historiallisia tutkimuksia 89. SHS, Helsinki.

Kujala, Antti 2001. *Miekka ei laske leikkiä. Suomi suuressa pohjan sodassa 1700–1714*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kuvaja, Christer 2008. *Karolinska krigare 1660–1721*. Krigen kring Östersjön, del 4. Schildts, Helsingfors.

Laidre Margus 1998. *Segern vid Narva. Början till en stormakts fall*. Natur och Kultur, Stockholm.

Lappalainen, Jussi T. 2001. *Sadan vuoden sotatie*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Larsson, Esbjörn 2005. *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*. Studia historica Upsaliensia 220. Uppsala universitet, Uppsala.

Larsson, Olle 2009. *Stormaktens sista krig: Sverige och stora nordiska kriget 1700–1721*. Historiska Media, Lund.

Lewenhaupt, Adam 1921. *Karl XII:s officerare I–II. Biografiska anteckningar*. Norstedt, Stockholm.

Lindegren, Jan 1992. *Maktstats resurser*. Manuskript.

Liliequist, Jonas 2009. "Ära, dygd och manlighet. Strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige". *Lychnos* 2009, 117–147.

Malkki, Janne 2008. Malkki, Janne, Marjomaa, Risto, Raitasalo, Jyri, Karasjärvi, Tero, Sipilä, Joonas, *Sodan historia*. Otava, Helsinki.

Marjomaa, Risto 2000. "Kuolema taistelukentällä". Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toimittaneet Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen & Holger Weiss. Vastapaino, Tampere.

Marklund, Andreas 2006. "På fädernas axlar. Faderssymboler, manlighet och patriotisk gemenskap under Stora nordiska kriget". *Scandia* 72:1. 22–38.

Matikainen, Olli 2002. *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mauss, Marcel 1974. "The Notion of Techniques of the Body". *Economy and Society*. vol 2. 1/1973, 70–88.

McCarthy, Barry 1994. "Warrior Values. A socio-historical survey". In *Male Violence*. Ed. John Archer. Routledge, London.

Moyar, Mark 2007. "The Current State of Military History". *The Historical Journal* 50,1, 225–240.

Mäntylä Ilkka 1969. *Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista*. WSOY, Porvoo.

Nilsson, Sven, A 1990. *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Uppsala universitet, Uppsala.

Peltonen, Markku 2003. *The Duel in Early Modern England*. Cambridge University Press, New York.

Perlestam, Magnus 2004. ""Såsom en skyldig och oförfärad soldat och Tjänare". Mod i Karl XI:s krigsartiklar". *Blickar bakåt. Elva uppsatser om ett förgånget nu*. Rapport / Institutionen för humaniora, Mitthögskolan 15. Red. Christina Kjellson, Sven Olofsson & Per Sörlin. Institutionen för humaniora, Mitthögskolan, Härnösand.

Porter, Roy 1992. "History of Body". In Peter Burke (ed.) *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press, Cambridge, 206–232.

Porter, Roy 2001. "History of Body Reconsidered". In Peter Burke (ed.) *New Perspectives on Historical Writing*. Second edition, Polity Press, Cambridge, 233–260.

Sarkamo, Ville 2005: "Karolinernas akillesval. Krigaräran inom den karolinska armén under stora nordiska kriget (1700–1721)". *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2005, 413–438.

Sarkamo, Ville, 2010. "Honour, Masculinity and Corporality in the Officer Corps of Early Eighteenth-Century Sweden". *Sjuttonhundratalet* 2010, 32–49.

Sarkamo Ville 2011. *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*. Jyväskylä Studies in Humanities 167. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Sarkamo Ville 2014. *Warrior Values in Carolean Society. Role of fighting in the Worldview of Early-Eighteenth-Century Swedish Officer*. Manuscript.

Sjöström, Oskar 2008. *Fraustadt 1706: ett fält färjat rött*. Historiska Media, Lund.

Spierenburg, Pieter 1998. "Masculinity, Violence and Honor: An Introduction". In Pieter Spierenburg (ed.) *Men and Violence. Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America*, Ohio State University Press, Ohio, 1–29.

Pitt-Rivers, Julian 1966. "Honour and social status". *Honour and shame: The Values of*

Mediterranean society. Eds. Julian Pitt-Rivers and Ernest Gellner. The nature of human society-series. Weidenfield and Nicholson, London.

Shils, Edward, A, Janowitz, Morris 1948. "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II". *The Public Opinion Quarterly* Vol. 12, No 2 (Summer, 1948), 280–315.

Takamaa, Reijo (toim.) 1989. *Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719*. Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, Seinäjoki.

Tandefelt, Henrika 2007. *Konsten att härska. Gustaf III inför sina undersåtar*. SLS, Helsingfors.

Tepora, Tuomas 2011. *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. WSOY, Helsinki.

Ullgren, Peter 2008. *Det stora nordiska kriget 1700–1721: En berättelse om stormakten Sveriges fall*. Prisma, Stockholm.

Vilkuna, Kustaa H J 2005. *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Villius, Hans 1951. *Karl XII:s ryska fälttåg*. Källstudier. C.W.K. Gleerup, Lund.

Villstrand, Nils Erik 2005. "Stormaktstidens politiska kultur". Teoksessa Jacob Christensson (toim.) *Signums svenska kulturhistoria*, Signum, Lund, 17–101.

Westin, Gunnar T. 1953. "Dagböcker som källor för Karl XII:s ryska Fälttåg". *Karolinska förbundets årsbok*, 7–133.

Wirilander, Kaarlo 1950. *Suomen upseeristo 1700-luvulla*. [Tekijä].

Wirilander, Kaarlo 1974. *Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. SHS, Helsinki.

Kirjoittaja

FT Ville Sarkamo (ville.sarkamo@ju.fi) työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopistossa. Hän on väitellyt teemasta Kunnian hallitsema karoliinien soturikulttuuri Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa. Sarkamo on julkaissut myös lukuisia artikkeleja suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Hän työskentelee tällä hetkellä Suomen Akatemian projektissa ”Sota-ajan tulevaisuusvisiot. Julkinen keskustelu ja yksityiset tulkinnat vuosien 1941–1944 Suomessa.”

ABSTRACT: Fighting and Carolean Warrior-Culture

Role of battles and fighting played a central role in the lives of the officers of the Caroline army, known as the Caroleans (*karoliner*), who had fought in the Great Northern War (1700–1721). Officers status as a fighting man was defined by how many battles (*batailler*), assaults (*stormningar*) and patrol missions (*partier*) he had experienced. The imagined ideal of the noble-minded warrior on the one hand and the practices of reality on the other created a contradictory military culture under which the Caroline officers lived their dramatic lives.

In this article, I show what the role of battles was in Caroline military culture. Why fighting and what kind of fighting was important to officers? Secondly, I will show the significance of military honour for officers and the relationship between honour and society.

My main empirical primary sources include committee records from the Age of Freedom 1719/1721–1772 (*frihetstidens utskottshandlingar*). They contain the records of the Placement Committee (*placeringsdeputations handlingar*) from the 1723 Swedish Diet, which comprise 8 200 pages of material; these contain mostly about 950 claims (*memorialer*) from individual veterans.

After the defeat in the Great Northern War, the armies of Sweden were dramatically reduced, which meant a huge decrease in the number of officers. In 1719 there were altogether about 5 000 officers but after 1723 about 2 000 offices. This unique situation consequently produced a large and unified collection of soldiers' accounts, which offer an insight into warrior mentalities. Military posts were normally considered to be a direct reward for honourable service. The personal honour of the veterans was challenged and offended by the situation in 1723. In this last battle, now about reduced amount of military posts, an appeal to one's merits in battle was the best way of defending a claim to a post because bravery in combat was the most respected quality in military life.

The role and meaning of battles in a wider cultural scale in society is not well understood. Sacrifices in battles legitimized officers and noblemen's higher social status in society. Field battles legitimize social order, continuity and stability in early modern societies. Also the chaos of battles made it possible to show your personal capability and made it possible to rise in social hierarchy. The individual officer had to be active and repeatedly perform actions connected with honour and bravery in the battlefield.

Keywords: 18th Century, Honour, Violence, Masculinity, Emotions, Nobility, Officer, Charles XII, Cultural history of war, Military history, Warrior

Kuva 1:

Sveriges krig 13 85d

Slaget vid Storkyro

(Kuva Heikki Rantatupa)

Kuvateksti:

Venäläisten piirros Isonkyrön taistelun keskivaiheilta. Suomalaiset rykmentit ovat edelleen hyökkäämässä. Kuvassa Turppalan talot palavat ja venäläinen ratsuväki odottaa pian seuraavaa hyökkäystä suomalaisten selustaan. Venäläisten oikealla siivellä venäläiset rakuunat koukkaavat jo suomalaisten rykmenttien selustaan.

Kuva 2:

Riksarkivet, Frihetstidens utskottshandlingar 1719–1772, RA 2444, s. 266.

(Kuva Ville Sarkamo)

Kuvateksti:

Ote Uudenmaan jalkaväkirykmentin luutnantti Herman Hasveerin memoriaalin ansioluettelosta. Hasveer haki rykmentinadjutantinvirkaa 1723.